

Q. D. B. V.

RES PRUS- SORUM,

PRÆSIDE

CONRADO SAMUELE SCHURTZFLEISCH,

publicè expendit

JOHANNES ADOLPHUS KIRCHBACH,

*In Auditorio Majori, D. XXII. Maij
M DC LXXII.*

*****
*WITTEBERGÆ,
Typis CHRISTIANI SCHRÖDTERI.
ANNO CL Isc LXXVIII.*

28019

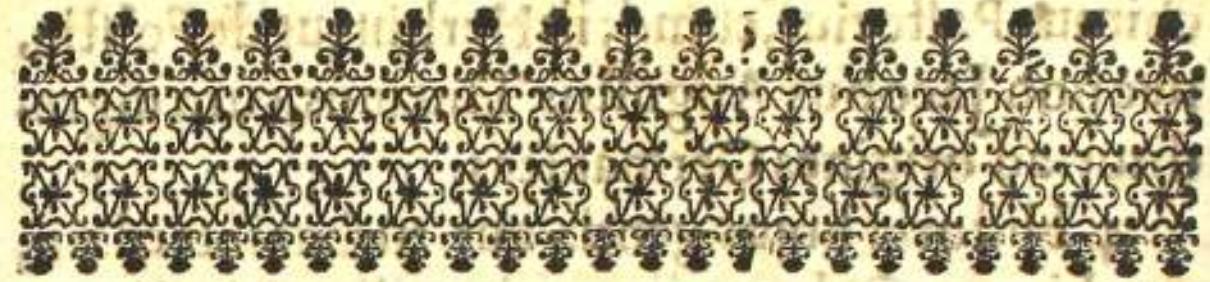
CONYARD. SAMUEL
CHRISTIANUS

BRITISH LIBRARY

JOHANNES ADOLPHIUS
KIRCHBAUCH

WILHELMUS MAYER O. YLLA
AN DEC 5 1844

THE CHRISTIAN SCHOLASTIC
AND THEOLOGICAL

AUTORES RERUM PRUSSICARUM.

I.

Helmoldus, Nicolaus Jeroschinus,
Erasmus Stella, Georgius Ranis, &
qui illum sequitur Daubmannus,
huncque iterum saepe Calpar Hen-
neberg. Caspar Schutz, Simon Grunavius, Bal-
thasar Schlubuth, Johan Freyberg, Henricus Zell,
Steinschneiderus, Milfelt, quorum Chronica pa-
lissim laudantur, in primis quod affectum est ab E-
piscopo Paderbornense, vulgo Hohemeister Chro-
nicis & Dantiscanum Anonymi cuiusdam, quo-
rum tamen alia mendosa, alia in rebus antiquissi-
mi ævi fabulis immixta.

2. Idem argumentum proseqvuntur Albertus
Cranzius in **Vandal.** & qui hunc supplet David
Chytraeus.

3. Præter hos nominandus Jornandes, qui Ge-
ticis suis plurima inseruit Slavica, tum Scriptores
rerum Sarmaticarum Matthias Michovius, Mar-
tinus Cromerus, & qui hunc ferme in compen-
dium redegerunt Salomon Neugebauer, & Joa-
chi-

chimus Pastorius, cumq; iis Heribertus de Folstin,
nec non Jacobus Augustus Thuanus, cum digre-
ditur ad origines Germanicas.

4. Historia hujus gentis aut turbat interdum,
aut hiat. Culpa rejicitur in milites Marianos,
qui vetustissimos Prussorum annales igni deleve-
runt: non secūs, atq; olim Misnensium Thurin-
gorumq; fasti aliquando abierunt in fumum, re-
staurandi ex Joh. Garzone, seu vero potius auto-
re Erasmo Stella, eruditissimo Misnicæ antiqui-
tatis scriptore.

5. Summatim historia Prussica vel est fabulosa;
quæ dicitur à rege Widowutho, vel incerta, qua-
lis est ante adventum Cruciferorum: Vel certa &
πρόναλθος, qualis est à tempore Cruciferorum. Huic
serviunt Codices Manuscripti, & Chronica do-
ctissimorum Virorum, at nunquam nisi cum de-
lectu, id est, cum iudicio historico & argumentis,
sive characteribus illud firmantibus legenda.

PRSSI, vetus natio, & pluribus retro seculis
inculta, hodie multum ex vita & mori-
bus mutaverunt.

2. Orti sunt ex Slavis, * jamq; ab ultimo ævo
asperi memorantur & feroce.

* Hac illa celebris portio Slavorum trans-Via-
drum

drum sitorum. Vulgo dixeris Slavos trans-Oderanos, quibus adnulerandi Pomerani, Poloni, Bohemi, Russi, ut indicat auctor scholiorum antiquorum in Ad. Bremensem l. 2. cap. 10. Quo conf. Helmold. l. 1. cap. 15. Sed non omnes Slavania partes, sed etiam simul factae obnoxiae sunt Imperio Germanorum. De Prussis, opinor, constat, primum Ottone M. tributum pendere coactos: deinde tertio decimo seculo Ordinis Teutonici imperata fecisse, & una jux accepisse Teutonicae civitatis. Antea quidem, id est, X. Sec. v. Etigales erant Nostri, sed nunc quoq; ditionibus Germania accensebantur. Ut minimè dubitem, Ottонem M. Slavorum felicissimum vi-ctorem subegisse Slavos tam cis-quam trans-Oderanos, in primis Pomeranos & Bojobergos. Eo conf. Ad. Bremens. lib. 2. cap. 8. H. E. & VVitichindus Monachus Annal. 2. De Russis Prussisq; sub jugum misis confirmat nos Helmoldus lib. 1. cap. 15. Poloni serius, id est, demum Henrici sancti tempore, redacti sunt ad banc legem. Vid. Frising. Chron. lib. 6. cap. 28. Tantum modo hic caverndus lapsus est in historia migrationis Vandalarum & Venedorum, quam accuratius excusit Helmoldus, nec ante eum ignoravit Magister Adamius, ut vocat ipsum Helmoldus.

3. Valuerunt nihilominus multis naturæ

bonis: corporibus robur eximum, ac nulla
mollitie fractum, eoq; terribile hostibus æquè
ac sociis visum: præcipue iis, qui ab Scythia
Sarmatiaq; impetum effudissent.

4. Sed animi dotes non eadem, nec mi-
te sane ingenium, & bello maximè duratum
fuit.

5. Laudi tribuam, quòd abhorruerunt
à luxu, abstinentes juxta & satagentes sua-
rum rerum: liberales insuper, sed non
profusi, & quantò magis modico assueti,
tantò minùs laborum suorum negligentes.
Vita pro captu istius ævi seria, cultus vesti-
um simplex erat, calcei viminibus consueban-
tur...*

*Vid. Helmold. *rer. Slav.* l.1, cap. 1. *Casp. Henne-
berg. in brew. descript. Prus.* p.5.

6. Nomen genti propter accolas Russos*
impositum credunt. Nec desunt vestigia, quæ
sequantur. Nominasse sufficiat Presbyte-
rum Bozoviensem, cui posteritas debet, quic-
quid sive ad patriam, sive ad origines pertinet
Slavorum.

* Adamus Bremensis lib.2. cap.13. H.E. Pruz-
zios

zos scribit; ed. Vellejan. Alb. Ab. Stad. An. 917.
Pruciam vocat regionem Prusorum. Helmoldus
signat Pruzos, vicinos ipsorum Ruzos (Lamberto
Schafnaburgensi Ruzenos) qui bodie Russi appellan-
tur, inflexis nonnihil ac mutatis, ut docti conjiciunt,
apicibus ex Slavica loquendi ratione. Prisco il-
lo & certas Historiae Prusicae rationes nondum ha-
bente avo Sarmatarum Henetorumq; nomine com-
prehensos, ne quicquam ambigo: Vid. Johann. Bu-
genhag. Dissert. de migrat: sequiori, quod medium
dicimus, Slavorum Venedorumq; verbo contine-
bantur. Sigebertus Gemblacensis ad An. 977.
Brutios tradit, & tradit, credo, per errorem. Si
enim assequor recte, Brutios Italiae, converso no-
mine Calabros, voluit intellectos. Atque id in prom-
tu est evincere vel solo indicio eorum, quae prodidit
ad An. 1015: ubi BRUCHUOS nominat, haud dubie
denotaturos Prussos. Impeditq; se hic adeo iste au-
tor, ut vix expedit, quod intuenti vel ultro innote-
scet. Marianus Scotus, quem alioqui non semel se-
quitur Sigebertus, tradit A. 995. Adelbertum in ci-
vitate Aprutis tulisse honorem martyris. Quæ ver-
ba Henricus Bangertus de Prussia interpretatur ad
Helmold. l. i. cap. vi. Contra index Pistorianus Apru-
tium Italiae expresit. Adeo tenebre involverant bi-
storiam hujus gentis: primus ex abdito eruit Hel-
moldus, in quo nil desidero, quantum ad commemo-
ratio-

rationem verum gestarum, desidero autem sape me-
rito accurationem civilium notionum. Sed de u-
troq; infra erit, ut videamus. Verum enim vero
alijs Prutenos malunt, quos Prussos alijs. Eo alle-
gant Prutenum quendam. Sed aut fallor ego, aut
isti fabulantur, cum talem querunt nominis condi-
torem. Quanto rectius Caspar Peucerus lib. 4.
Cron. ad stipulatur nobis. In Rossorum, inquit,
vicinia Borussi considerunt, etiam ab Oriente pro-
fecti, sicut indicat nomen, quod Henetum est, &
Colonos Russis contiguos denotat. Ab his Prute-
norum, seu Prusorum nomen defluxit. Hactenus
Peucerus, plus vero, quam famæ innixus. Nil ad-
jecerim, nisi quod nomen illud dudum invaluit an-
te Helmoldum, jamq; innotuit scriptoribus seculi X.
res complexis.

7. Traditur, à Cimbris * excultos esse
admitiores vitæ leges. Haud dubiè à Saxo-
nibus didicerunt meliores literas, & egregia
instituta morum, & ipsam deniq; Teutonicam
linguam.

* Primo omnium Cimbrorum consuetudine
emollitos, approbat nobis præter alios Simon Gru-
navv, & ex eo Casp. Henneberg, in cap. de vet. &
infid. Pruss. sed cautè & velat candens ferrum at-
tingenda ea bistoria est, qua ad Cimbros ascendit.
Memo-

Schœma I ad § II.

Schœma II ad § V.

Schœma III ad § VI.

Schœma IV ad § VI.

Schœma V ad § VII.

Schœma VI ad § VIII.

Schœma VII ad § VIII.

Schœma VIII ad § VIII.

Schœma IX ad § X.

Schœma X ad § XII.

Schœma XI ad § XII.

Schœma XII ad § XII.

*Memorabile hic, quod tradunt, Prussos ante Gim-
brorum adventum rudes adeo atq; impolitos fuisse,
ut quos legendi scribendiq; peritos vidissent, prope
Deorum haberent loco. Deinde magis imbuti in-
stitutiq; sunt à Saxonibus. Non secus, atque olim
Pomerani, de quibus vid. Micræl.lib. 3. Vet. Saxo-
nicae Pom. De his Thuantus. Saxones, inquit, Ori-
entem versus veteres fines egressi, Borussos &
Transylvanos, qui hodie appellantur, Germanicè
loqui docuerunt. Tanta seu vis temporis, seu con-
suetudinis aliarum gentium est, aut corrigit ani-
mos, aut permulcet. Gratulor vobis, ô Prussi, banc
felicissimam conversionem. Aucti literis, exculti
legibus estis. Recessistis à veteri asperitate: exui-
stis barbariem antiquam.*

8. Christianorum sacra unde hauserint,
non perinde constat: hauserint verò à Polo-
nis, an à nostra gente, diversis studiis certatur.
Plerique Boleslao vindicant illam laudem, au-
dientq; affirmare, primum hunc fuisse, qui
Prussos adduxerit ad Christum.

9. Mihi animus est, procul studio refer-
re de his rebus, ac reddere autores ex vero,
qui Prussos revocarunt ab impiocultu, eoque
primum sequendi Christianos exemplum
prodiderunt.

10. Annus agebatur Christi supra nonagesimum septimus & nonagesimus,* quum Prussi Polonos ad iram concitarunt atque ultionem. Erat apud hos quidam nomine Adalberti,** vir vita & officio sanctus, qui sive sponte sua, sive, ut fertur, oraculo Dei monitus in Prussiam venit, Christi sacris operatus. Prussi, ut feroce erant, venienti protinus occurruunt, necem denunciantes, nisi confessim se proriperet ad suos: ajunt insuper, oddisse peregrinum sacrum, & detestari ejus auctorem: facesseret igitur quantocumque, & vitaret probrosam mortem: si vel pertentaret suorum voluntates, sciret, exitium instare. Ita nullum Adelberto, nisi in fuga, vitae servandae remedium erat.

* Lambertus Aschafnaburgensis ad An. 997. intrepidi confessoris honorem tulisse indicat. Adalbertus, inquit, Episcopus martyrisatur. Marianus Scotus innuit A. 995. Sigebertus ad A. 977. perbibet, Adelbertum claruisse apud V Vinidos, cundemque apud Brutios martyrio afflatum. Dubium, Brutios Italiae, an Prussos, alio nomine Pruzzos, & Prucios, designet. Inde est, quod tradit ad A. 1015. Adelbertum apud Bruchuos capite luisse studium,

annun-

annuntiatae Christianae religionis. Helmoldus dum
Prussorum res literis mandat, fidem facit, ab his
passum esse Adalbertum. lib. 1. Cbr. Slav. cap. 1. Et
libr. cod. cap. 15. Consentiunt fermè omnes Polo-
niae annales, Et tabula Ecclesiarum Sarmaticarum.
Historia in compendium redacta est à Salomone Neu-
gebauero in Bolesl. Cbrobri. Cædis patrandæ in-
stinctores antistites fuisse Et sacrificulos non Chri-
stianos, proditum est. Nec id miror, qui sciam ex
Helmoldo, tam superstitionis suæ tenaces fuisse,
ut lucos fontesque suos non passi sint adiri à Chri-
stianis: tum etiam quod immanissima supplicio-
rum exempla statuerint in precones Christiani
cultus.

** De Adelberti prænomine multum dissimilitu-
dinis est inscribendo. Acid haud dubiè Slavicæ in-
dolis est. Sigebertus VVicetcb ad A. 977. Guicletb
ad A. 1015. exaravit. Quod argumento est, duos
fuisse Adelberti nomine insignes. Afferit Paulus
Langius in Chron. Citiz. p. 761. Adalbertum alte-
rum bujus nominis Polonorum Prussorumq; præco-
nem fuisse: priorem autem docuisse Rugos, id est, ut
arbitror, Sigeberti VVinidos, alias VVinibos, seu
VVinulos, quorum prima portio Pomerani. Hel-
mold. l. 1. cap. 2. ut haud abs re credas, prænomen
Guicletb quadrare ad nostrum Adalbertum. Re-
rum Slavicarum conditores pleriq; scribunt Voice-

ebum, alijs Voytichium vocant: innuiturq; id in Chronico Langiano edit. Pistoriana, sed non exprimitur. Frater ejus Gaudentius ab Aschafnaburgense memoratur.

11. Sed firmo adversus mortem animo Adelbertus, nec formidabat minas, nec deprecabatur poenam. Tanta subiit fiducia animum Viri: aut docere volebat, aut mori.

12. Prusfi seu contumeliam, seu contemptum sacrorum suorum interpretari, vim parant. Comprehenditur Adelbertus, & cum fallendo eluctari noluisse, constantiam ostendit. Fischhausum* vocant locum funestum clade. Sic fœdata innocentis supplicio manus, infaustum rebus Prussicis omen fuit.

* Multum abit Marianus Scotus, nec Fischhausum vel apice nominat, sed in civitate Aprutis supplicio affectum scribit. Fallit, si Italiae Aprutium intelligit: Si prauustum scripsisset, proprius deflexisset à vero: nunc cum nil tale in Prussia accidisse commemoret, deserendas merito est. Ut mirer, quomodo Bangertus adstruat ex Mariano, Adelbertum in Prussia luisse. Alioqui Fischhausum comprehenditur ambitu Prussia Ducalis, ut Praustum fini-

finibus Prusiae regalis, forte lapide distans Gedano.
Sed nos satis babeamus, adduxisse Helmoldum lib. 1.
cap. 1. qui illustrerat extatit haud dubie generis ratione. Nam insignia Bohemici Baronis, autoritatem
Episcopi Pragensis habuit. Paul. Lang. Chron. Citi-
zens. p. 761. Episcopus hic, si quisquam, laudandus,
qui & vitam & fortunas suas in religionis amorem
impedit, ac longinquis adeo itineribus confectis,
plurimum commodi attulit ad res Christianorum:
cumq; eodem consilio ivisset ad Prussos, à gente, quam
piissimo officio demereret non poterat, probrosa mor-
ti est addictus: dignus, qui Scytbarum Sarmata-
rum communis doctor, & forte, si loquai italiciter,
alter Apostolus dicatur. Supplicij, quod supersti-
tio irrogavit viro, persequitur Martinus Boregk,
scriptor Bohemicus. Cromeras confessum narrat, l. 3.
rer. Pol. Visiturg; bodie Prague facellum illi sacrum.
Hentzner. Itinerar. p. 605.

13. Aversabantur Poloni facinus, vindica-
turi è vestigio, si occasio tulisset. Sed differeba-
tur ultio, sive quod prohiberentur metu po-
tentis populi, sive quod anceps armorum pe-
riculum adire sibi viderentur.*

* Saltem prima hæc radix dissidiorum inter
utramq; gentem: quanquam non multo post aliae li-
tes ex causa dominationis seri cœperunt. Liberrimus

ceteroqui hic olim populus, nemini subditus, ac plenè sui juris fuit. Certum babeo, restricta regum Imperia non tulisse, si fortè reges tulit. Nam quod de VVidiwuto, ejusq; posteris narrant, quām obscurum, immo fabulosum est: Ingenuè Helmoldus: nullum, inquit, inter se Dominum pati volunt, l.i. Cbron. cap. i. unde non ineptè arguas, statum Reipublicæ, aut potius compagis rerum publicarum ob tam dissidentia. Et vix in unum civile corpus redigenda Prussorum omnium ingenia, ferè populararem fuisse, aductores fibi bellorum magis ascriuisse, quām plena potestate reges. Non abludit Jo. Micraelius l. 2. p. 132. Et 158. vet. VVend. Pom. Otto I. ipsis tributum imposuit, sed formam Imperij (id enim nusquam lego) non mutavit, nedum abrogavit. Sequioribus temporibus Milites Mariani formam principatus induxerunt genti, sed sub auspicio ac supremo Imperij Germanici jure, ut monebitur inferiòs.

14. Rerum hoc tempore potiebatur in Polonia Boleslaus Chrobrius,* Principis titulo, non regis,** isque ejus nominis primus, & delicium suæ gentis: verbo diceres Poloniæ Titum quendam, ac fortè Tito aliquid majorus. Hie antequam moveret in Prussos, Bohemorum Moravorumque bello destinebatur. Jam Russi obstabant, parati conferre arma,

arma, jam Saxones negotium facessebant. Cum utrisq; pax coaluit, ut tota belli vis in- cumberet Prussis. Eousq; festinabat ultio, donec tandem opportuna ulciscendi occasio adferretur.

* *Chrobri, id est acris, sive excitati animi Prin- ceps, nomine à Russis indito, ut interpretatur Cro- merus de reb. Polon. l.3. p. 40.*

** *Otto Frising. Chr. l. VI. cap. 28. Gottfridus Viterbiensis Chr. part. XVII. ut de Detmaro Mer- seburgense, alijsq; taceam. Recedunt quidem Po- lonorum annales, sed autores eorum sive studijs ob- noxijs sunt, sive nimis recentes. Et tamen non ve- retur Cromerus novos & incertos, illosq; sape nec nomine notos scriptores anteferre veteribus, cate- ros verò plerumq; carpere sine causa, in primis Ger- manos Bohemosq;. Cujus vid. exemplum l.3. de reb. Pol. Idem auspicatur epocham Poloniae regum à Chrobrio, quod ipsi cum ceteris Polonorum histori- cis commune est. Sed optem post jam prædictos autores evolvi VVipponem in vita Conradi Salici, qui tradit Boleslaum, quem vocat, Slavigenam, Ducem Bolanorum (non Boëmanorum, aut Bojohe- morum) aptavisse sibi regium nomen in Chuonradi regis (quippe tunc temporis nondum inauguati Ro- manorum Imperatoris), injuriam contemptumque.*

Rex

Rex ergo non fuit, quia jure non fuit. Namq; Po-
lonia ut illo & vno Germanorum imperatoribus tribu-
taria erat, ita horum auspicio acceptura reges erat,
si verè acciperet, si jure obtineret. Nec tamen dif-
fiteor (commodū hoc subit recordari) quandoque
Helmoldum abutis significazione earum dictionum,
quibus denotantur summa potestates. Sanè l.i.c.9.
Henricum Ottonis M. patrem appellat Imperato-
rem, qui à nullo veteris ævi, cuius meminerim, ita
appellatus est: Causa in expedito, & intelligentibus
rerum virilium nota. Ad hunc, opinor, modum
l.i.c.15.Chr.Slav.Regem vocat Boleslaum, sed haud
dubiè non exquisita notione regis, aut fortè per er-
rorem, aut, quod magis suspicari liceat, quod affe-
ctasset nomen regis. De cetero nos invecta in Po-
loniam regiae dignitatis epocham constituimus in
Premislao, cuius regnum incidit in A. 1295. Cromerus
l.3.rer.Pol.pag.41.42.

15. Cùmpugna instrueretur, Deus stabat pro
meliori causa: nam & fusæ sunt Prusorum copiæ,
& pleræq; ipsorum ditiones venerunt in hostis
potestatem. Tandem his legibus pax coivit,
penderent tributum Prussi, * & abslingerent ab in-
noxiis confessoribus manum: adhæc præstarent
securitatem omnibus, qui docendi causa ad ipsos
mitterentur. Hæc prima occasio initiandis Chri-
sto Prussis, & egregia auspicio, & vindicatæ religi-
onis dignitate venerabilis fuit. *Sa-

* Salom. Neugebauer in Bolesl. I. qui fermè
Cromeri verba retinet, & scriptores rerum Pruss.
passim. Ubi observes, quasdam conditiones aper-
tè tradi, quasdam innui, & eventu judicari, ut illa
est de mittendis, qui doceant Christianos ritus.

16. Verum enim verò quanto plus ex conatu,
tantominus ex successu illud consilium habuit,
neq; jam solauit, sed dominatio* parabatur, &
sæpe speciosior titulus, quam vetior quarebatur,
familiari regnantibus exemplo, qvùm honorem
rei divinæ usurpant potentiae firmamentum.

* Id ferè colligo de Boleslao Crivousto, & Prin-
cipe Casimiro Miecislawi senis fratre, dum mores, a-
cta, destinationes horum inspicio proprius & exami-
no. Sed scriptores Polonici iut suis indulgent, ita
quædam emolliunt, de quibus ex factis facile judici-
um ferat intelligens rerum. Omnes enim autores al-
legare, aut supra allegatos repeteret non licet in hac
scribendi festinatione.

17. Prussorum ut fortuna, ita animus apparuit:
rebus turbatis quidem præferre aliquid Christiani-
anicultus, mox, dum periculo eximebantur, a-
bolere iterum* cœperunt. Nempe servari hæc
gloria Teutonibus, Teutonico certè ordini de-
buit: quandoquidem bonæ leges, melior disci-
plina, ac instituta passim egregia accepta sunt
auspicio nostræ gentis.

* Tempore Boleslai I. nondum recessisse ab impio
cultu certum est. Quanquam enim post gestum cum
ipsis bellum Doctores ad eos dimiserit, tamen obsti-
natè adhæserunt sacrificulis Idolorum, quos CRIVE
appellabant: vid. Martinus Cromerus rer. Pol. l. 3. p.
42. Casp. Henneberg. Et complures: Boleslao Crispo
misserunt, accessuros ad Christiana sacra, sed non
servarunt, Neugeb. in Bolesl. Crisp. p. 106. nec sub
Casimiro meliorem ingressi viam sunt, obstinatissi-
mi avita superstitionis defensores, Idem in Casimiro
Principe p. 118. Postea Conrado Masovia Dux A. 1222.
Lesco albo tertium potiente rerū, ritu Christiano im-
buere cogitavit, instituto ad eam rem peculiari E-
piscopo. Sed neq; id successit: Id. p. 132. Donec Fra-
trum Teutonicorum operā laboreq; frangeretur de-
mūm, atq; iniarentur Christo.

18. Hæserat ab illo tempore barbaries Prus-
sis, quam serius exuerunt, nec nisi imperio alieno.* Verbis molliri non poterant, & precibus ni-
hil hortationibus minimum concedebant. Usq;
ad eo obstabat avita obstinatio, & bellandi a-
mor.

* Sub hoc tempore, quo nondum subacti à Crucige-
ris, nec condœfacti ab his erant, notatur Prussorum
barbaries à Cromer. l. 7. rer. Polon. Neugebauer H.
Pol. l. 3. aut. T. VII. Hist. Aug. p. 558. Henneb. in de-
script. Magistr. Teuton. Ordinis. Quod ex codice E-
pisco-

piscopi Culmensis Simon Grunaw, & ex eo Casp.
Henneberg. referunt, A. DXXII. à nato Christo
Prussis leges, promulgatas esse, id nemo non intelli-
git, fabulam præferre. Nec temere affirmari po-
test, à Polonis rationes humanitatis accepisse, atq;
scriptas leges. Maximè ob immane odii, quo Polonos
prosequebantur. Turn verò nusquam invenitur, Po-
lonos sanxisse Prussis scriptas leges. Si tributum
imposuerunt belli jure, non continuò existimandum
est, simul tulisse leges. Nam & Otto, ut supra dixi-
mus, M. Prussos vectigales fecit, neg, tamen apud
ipsos leges Teutonicas instituit, sed jure suo uti per-
misit. At dederim, à Polonis ad Prussos penetrasse le-
ges, (certum enim est, ab his ad illos non transiisse,)
negabo tamen, jure imperii Prussis latae, ut qui non
Polonorū, sed suo arbitrio imperioq; regerentur illo
tempore. Ne dicam, Polonos ipsosmet jus suum petuisse,
aliunde, & judicasse jam olim more Teutonio, quod
ad eò verum est, ut quoq; in disceptatione causarum à
tribunali Cracoviensi provocaretur ad tribunal
Magdeburgense, quod sustulit Casimirus M. Neugeb.
l.3 p.205. Casimirus III. demùm autor est Prussia regia
titulo appellatæ. Crom. l.26. Horn Hist. Imp. p.333. Quæ
ut ab eis tempore cum Polonis coaluit in unius Rei-
publicæ corpus, ita demum legibus illius bāud dubie
contineri cœpit. Vid. David Chytreus in Boruss. ad
An. 1454.

19. Itaq; armis disceptanda causa erat, vindicandumq; insultum, qvod admiserant in Conradum Mosoviæ Ducem.* Mirum dictu; quām nil timerent Prussi, seu viribus, seu fortunæ confisi. Petebant aliena,** periculū adibant ingens, proponebant animo prædas, proponebant ultionem. Mox infundebantur in ditiones Conradi, *** & nunc damnata; nunc clades vicino populo adferabant. Ubiq; vastitatis & direptionum vestigia cernebantur: nec licebat patientiâ sanare vulnus, ne latius noteret neglectum..

*Neugeb. Hist. Pol. l. 3. p. 130. Chyträus in Boruss. A. 1220. Accedebant injuria in Polonos partim ex causa tributi, quod pendere recusabant, partim ob excusiones in Polonorum agrum factas. Vid. Neugeb. Hist. Pol. l. 3. p. 60. p. 106. 118. Et c. Titulq ergo belli non à religione qua nullum iuste bellandi momentum habet, sed ab injuria, ut intelligitur, sumptus est.

** Indicant hoc excusiones varia irruptionesq; in Polonorum fines.

*** Cramerus rer. Pol. l. 7. Neugeb. l. 3. p. 130. Chyträus d. l. Et annales Polonici passim.

20. Itaq; acciti sunt ex Germanis milites, iidem exercitibello, & durati longo usq;. Hi ab ordine, *qvem profitebantur, Teutonici fratres, à Præside Ordinis, quam colebant; Mariani, à tessera, qua urebantur, Crucigeri sunt appellati. Ductor, seu caput.

caput illorum erat quidam Magister, hoc nomine vocari solito, ut prærogativæ indicio esset, atque supremi in illa societate honoris. Primus eo titulo Hermannus Saltzensis ** venit in Prussorum regiones, idem auxiliator Conrado, & Prusficæ gentis ultor futurus. Facta utrinq; pactio A. M. CC. XXIIX. partim ut cresceret fiducia animis sociorum, partim ut justitia contineretur bellum.

* Sub bujus Ordinis initium, quod sibi Palæstina vindicat, Prussia hoc omen habuit. Ventus à septentrione ortus, XII. annis continuis spiravit, afflatisimis Prussorum rebus, & navigiis fermè omnibus cum maximo ipsorum detrimento computrescētibus. Casp. Henneberg, in Henrico Walpotio. Non pigendæ, opinor, operæ erit, hoc omen conferre cum isto Tilliano, haud secus ex flatibus ventorum accepto, quam Hamelæ de obsidendo Magdeburgo consilia eaperentur. Describit Adolphus Brachelius ad A. 1631.

** Vulgo Hermannus de Saltza, Crom. l. 7. rer. Pol. Comite Willebrando ab Oldenborg, eodēq; scriptore itineris Orientalis, in Palæstinam profectus. Vid Hallervord. in Willebrand. debist. Lat. Is egredia virtute floruit & singulari pietate, quia non tantum sibi dignitatem, sed Ordini quoq; honorem conciliavit, ut apud Fridericum II. Imperatorem ac

Pontificem præcipuo loco esset. Henneberg. descript.
Magist. Ord. Teut. in Hermanno de Saltza. Sub eo
primum auspicium fuit Generalium Ordinis Magi-
strorum, cum ante a fine adjectione atq; elogio Ma-
gistri Ordinis Teutonici appellarentur, id est, Mei-
ster/ non Hohemeister. Vid. Henneb. cit. loc.

21. Conditiones erant æquissimæ, & non modo
partium, sed etiam Imperatoris* Pontificisq; **
consensu approbatæ. Nempe haberent Crucige-
ri, *** quod fortuna belli offeret: quicquid occu-
paturi essent, crederet in præmium laboris, idq;
retinerent sub fide atq; clientela Imperii Germa-
nici, cuius ipsi auspicio militabant. Unum, si vera
quorundam sententia est, tractum Culmensem,
**** relinquerent Conrado, nilq; eriperent Po-
lonis, ut quorum socii essent atq; liberatores.
Subigerent saltem Prussos, nil ultra concupisce-
rent. Id satis ad laudem putarent & relarcien-
dam bellici sumptus jacturam. His legibus coa-
luit amicitia, & permanxit ad longum usque
tempus.

* Friderici II. cuius diploma sub aureo sigillo Teu-
tonicis magnifuit, sive ob gratiam Imperatoris, sive,
quod denotat Cromerus, ob certitudinem acquiren-
da possessionis earum rerum, quas bello occupas-
sent. Rer. Pol. l. 7. col. 134. Idem insigne eorum aquila
imagine distinxit. Henneb.

** Gre-

** Gregorii IX. ut consignatum est in MSP. Lubaviensi teutonicè exarato, quod inspexit Cromerus. Vid. l. 7. rer. Pol. Valde enim hic Ordo adolevit sub tutela Pontificum Romanorum, jamq; ante Gregorium plurimum illi indulxit Honorius III haud dubiè, quod consilio atq; interpositione sua Imperatore Fridericu[m] & Pontificem sibi infensos reconciliasset. Casp. Henneb. in Herm. Saltzens. Tabula pactorum conventorum, ut multa alia, temporis injuria interciderunt, reliquia ab historicis servatae. Crom. l. c. Neugeb. H. P. l. 3. p. 133. Tom. VII. Hist. Aug. p. 558.

*** Dissentiunt hic scriptores, observante Chytrao ad A. 1220. Nec abs re, quod vel liquet exemplo ditionis Culmensis, quam Poloni Conrado ex pacto restituendam fuisse scribunt. Neugeb. l. 3. p. 133. Negant alii, nec ipse diffitetur Cromerus, ex privilegio Friderici II. Culensem terram Ordini Teutonicu[m] acceſſuram fuisse. Cuius pactionis formula si etiamnum in promtu esset, facile constaret, utra sententia vinceret? pactione partium, ut pleriq; volunt, reddend⁹ fuisse tractus Culmensis, annon? Et si id pacto contineretur, an Imperator contra, quam pacto continebatur, singulari jure, atq; adeo novo privilegio disponere potuisset? Rediret hic quæſtio de Imperatore, utrum illis in locis Jurisdictionem habuisset? An Fridericus II. ex capite tributi ab avo Friderico I. post-

liminiò Polonis impositi vindicare ibi Imperium, il-
ludg eminens, ad rescindenda pacta conuenta, vali-
do juris titulo sustinuisse? Cromerus certè scriptor
alioqui in suos indulgens, ex obliquo sugillat privi-
legium Friderici II. perinde ac si diceret, Imperatore
loco à Jurisdictione sua alieno jus dixisse, eoque pri-
legio illi standum non fuisse.

22. Grucigeri, cur evocati essent, memores, nil
cunctantur, sed prima quaquam occasione descen-
dere in aciem parati, justum exercitum compa-
rant, * & multa vi astuque molientes, in pugnandi
sententia perseverant.

* Celebris hæc expeditio fuit, ut præter Polonos
Masoviosque plurimi voluntarii confluenter ad Cru-
cigeros adjuvandos. Vid: præter Prussicos scriptores
Polonici, & in compendio Cromerus, qui tradit, no-
stros in Masovio primum castellum Fogelsangæ (re-
dig Vogelsangæ) nomine appellatum, firmandis haud
dubiè viribus, & reprimendo hosti adificasse, nec
multò post secundavictoria usos, insignem agri Prus-
sici partem occupasse, misericordia eò coloniis excoluisse:
(vid. Chyträg.) eodemque tempore Torunium commu-
niuisse: sudibus verò communiverint, an muro, in-
certum. Sane de Gedano, quod paulo serius, atque
Torunium, muniri cœpit, lego in vetustissimo diplo-
mate hæc verba ad A. 1295. Primislaus civitatem
Gdansk plancis muniri procuravit. Ubi plancae di-
cuntur,

cuntur, quæ nobis fides solo infixæ, plurimum, ut per se constat, à muro differentes. Hinc monumentis Gedanensium proditum est, demum A. 1343. civitatem Dantiscanam muro circundatam esse. Atq; hac vera epocha est Urbis Dantiscanæ.

23. Nec dum verò in melius mutati Prusorum, animi, sed quanto magis res adversæ ingruebant, tanto impensiùs pro libertate nitebantur. Habebant Poloni Małoviiq; quod agerent: nec ut singulari pares, nec ut universi superiores erant Grāde populo in bellum excito adjumentum Teutones* fuére, nec temere creditum, sine his Prussos non potuisse vinci.

* Ingenuè Cromerus l. 7. affirmat, Teutones Małoviorum & Polonorum defendendorum provinciam suscepisse.

24. Ita eductæ sunt Crucigerorum copiæ, numero ac virtute insignes, sociorumq; subsidiis autetæ, & magno, si unquam aliæs, ardore pugnatæ.* Nec moram trahebant Prussi, neq; aut metu, aut minis dejiciebantur. Manu armisq; audendū erat nostris, & si quid seciūs accideret, consilio cavendum. Optima vincendi ratio hæc repræsentabatur, præliis vexationibusq; ** tanti per fatigandū esse pugnacissimam gentem, dum imperii patiens fieret, & studiosa partium nostrarum.

* Ardor ille plurimas excivit praetextu pietatis, in uiso

inviso Prussorum nomine ob peregrinum barbarumq;
sacrum. Crom. l. 7. rer. Pol. Munsterus in app. Geogr.
ad Ptolomeum. Idemq; vel maximè è re Crucigero-
rum fuit, cum diu ante susciperent expeditionem sa-
cram, de qua vid Albertus Aquens. Wilhelmus Ty-
rius, Gestæ Dei per Francos, Sigeb. Gemblac. Hel-
moldus, Wernerus Kolevinck, qui passagium vocat
verbo sequioris ævi.

** Velo eventu actorumq; contextu hoc consiliū
judicatur. Nimirum id erat, bellum in hostico alere,
Et resistentium audaciam refringere ex propinquio.
Quod ut consequerentur, igniferroq; omnia vasta-
bant, Et hinc à fronte, inde à tergo cum sociis ami-
sisq; instabant. Jam vix habebant Prussi, ubi se
reciperent in tutum, spes commeatus præcisa erat,
optima agri opes, Et unde genti præcipua facultates,
absamserat hostis, præterea opida Et arces inter-
ceperat, eamq; belli sedem constituerat, ubi Et fer-
vare robur suum, Et nocere hosti poterat. Sed hac
ex Prussicis pariter Et Polonicis scriptoribus facile
colliguntur.

25. Illud hic præcipue dignum admiratione du-
xerim, Prussos tam exiguo temporis intervallo
ad parendilegem redactos, * qui à tot retro secu-
lis per tot casus, & pericula, perq; tot mortes ac
vulnera libertatem defenderant, prius extrema
omnia passuri, quæm principem externum, qui
& di-

& diverso ab se ingenio esset, & dissimili linguae
morumq; commercio uteretur. Sed parabat no-
vum imperium Deus & tot hostibus ad arma ex-
citatis, omne humaum subsidium auferabat
bellicosissimæ genti.

*Cromerus l.7.rer.Pol. ait parvo tempore magna
in illis oris (Prussorum) incrementa cepisse (Cruci-
geros) idem verbis iisdem extulit Neug. loc. s̄ep. al-
legat. Nec disimulant Prussici annales. Adeo tan-
dem vel ferocissorum animos mansuetudo subit atq;
disciplina.

26. Vix ad obsequium compositi erant Prussi,
cum prægravante finitimarum odio solicitantur
ad repetendam libertatem. Eò operam nava-
bat Pomeraniæ Princeps Svantipolcus, * & ad ca-
pessendum bellum acerrimè hortabatur. Memi-
nissent, inquit, tot ærumnarum, quas hucusque
pertulissent: æstimarent impotentem dominatū,
qui paucorum licentiâ exerceretur: Vindicarent
adeò veterem gloriam, & pro laude ac salute suæ
gentis dimicarent, neq; sinerent per socordiam a-
dolescere, quorum & suspecta fides, & odio la-
imperandi cupido esset. Facile assenserunt Prussi,
& Svantipolcum Ducem secuti, funesta rebel-
lione pæne exitium Crucigeris attulerunt.

* Svantipolcus domesticis scriptoribus, exte-
ris. Svantipolcus signatur. Qui Prussis autor ad res

novandas, & excutiendum obsequium fuit. Primò
stetit à partibus Teutonum. Casp. Schutz, in Chr.
Boruss. Micræl. de Vet. Wend. Pom. Deinde ut Ve-
nedorum ingenia sunt, offensus florentibus Teutonū
rebus, occultum odium testatus est aperto bello, quā-
quam in eo excusando totus est. Jo. Micrælius in Ch.
Pom. p. 277. seqꝫ moriturus verò animum mutavit,
filiisqꝫ bellum cum Crucigeris gerendum disvasit,
Neug. p. 156.

** Cromerus rer. Pol. l. 8. p. 148. l. 9. p. 162. & 172.
Neug. l. 3. p. 145. collat. cum p. 155. Addantur Nic. Je-
roschin, Milfelt, Henneberger, & alii. Ubi graviter
affirmant, in Prussia Crucigeros aduersa fortuna u-
sos, pñè deletos fuisse à Prutenis. Ita sàpe ab initio
quædam cedunt prosperè, quæ mox facta rerum
commutatione, fortunam aduersam habent.

27. Sed firmatis iterum rebus, exemplò pro-
superiori fortuna sublati, quædam insolentiū fac-
cere audaciusq; appetere aliena cœperunt. Primò
sociorum fines aggressi, vel puncto temporis pri-
stinæ amicitiæ fructum amiserunt. Inde Lithva-
niam, quæ in ditione Polonorum est, intercep-
turi, * profunæ dimperandi ambitionis exemplum
præbuerunt. Mox in Pomerianam facto impetu,
tributis exigendis populu maximè debilitarunt,
demùm fœdera aut raro, aut quæstus causa serva-
runt, ** hisq; reb⁹ omnium odia sibi concitarunt.

* Neu-

* Neugeb.H.P.l.5.p.242. & p.207. Duce Keistuto,
ubi non dum Poloniae innixa erat. Chytraeus in Boruss.
ad A. 1322. Et refert hic Neugeb. in Casimiro M. Cru-
cigerorum armis omnem pene Polonię attritam
afflictamque fuisse. Initia dominatus Crucigerorum
apparuerunt tempore Premislai Regis, Neugeb. H.
P. pag. 173. 179. Ea ducta sunt tempore Vladis-
lai Loctici, Casimiri & imprimis Vladislai Jagello-
nis.

** Cromerus l.12.p.205. Neugebauer H.P. p.179. &
198. David Chytraeus cit. loc.

28. Hæc dum ita agerent Crucigeri, auderent-
que indies plura, Poloni le tandem opprimendos
veriti, si conniverent in posterum, cuperunt con-
silium gerendi belli. * Id cum rescivissent Crucig-
eri, ** fama viribusque suis nixi, & præterea oc-
casione utendum rati, de hoste quam primum in-
vadendo consultarunt. Sed aliquoties à Polonis
fusi, *** castrisque exuti, omne spe proferendi do-
minatus exciderunt, insigni & ad posteriorum
memoriam transmittendo argumento, Deo cu-
ræ esse injurias, esse ultionem.

* Consultationis initium lentum & à moderatione
laudandum fuit, Cromerus l.15.p.255. Mox subiit
fervor, cum Crucigeri pertæsi pacis, violarent pa-
cta, & naves regias Vistula de vectas interciperent,
l.16.

** Ii sunt duum generum, Prusici & Livonici: quorum hi illis obnoxii, & sape contra Polonus adjutores fuerunt. Ut non dubitet Cromerus sape iniquitatis postulare; Neugeb. p. 255. 260. & alibi pasim. De Livonicis conf. Salomon Henning, Balt. Russo. Il- lud hic addiderim de Prusicis, ob controversias cum Polonis à Pontifice diris devotos esse, Crom. rer. Pol. l. 12. p. 206. Et tanta ipsorum iniquitas in Ecclesiasticos memoratur, ut omnium templorum aditu prohibe- rentur, Id. p. 184. Neg. multum semper veneratis sunt autoritatem Pontificum Romanorum, Id. p. 201. Nō secus, atq; ipsi Poloni aliquando, Crom. l. 25. Quos- dam tamen equiores habuerunt, Id. p. 264. Fuerunt atiam, qui legationes mitterent pro conservando ipsorum jure, in primis Imperator & Imperii Prin- cipes, Cromerus l. 16. p. 267. l. 22. p. 351. & l. 25. p. 387. Extantq; diplomata, quib; Rex Poloniae ob Prussiam Imperio subductam in perduelliū atq; hostium Impe- rii numero habitus est. Vig. de Lud. Bavaro Conring. de orig. jur. Germ. cap. 31. & Goldast. in Const. Imp.

*** Non hic obliviscendum Heduvigis Jagelloni nuptae vaticiniū ap. Crom. l. 15. p. 255. Primam, eamq; insigniorem cladem Crucigeri acceperunt in Svecensi ditione, id. l. 16. p. 266. Nec multo post iterū casū, ob nimiam fiduciam vincendi, ibid. p. 268. Neg. buc at- tinet referre omnia pralia, quibus succubuerunt

Cru-

Crucigeri. Saltem dicendum est, Vladislauum Jagellonem jecisse fundatum Prusia Polonis acquirendæ, Crom. l. 17. p. 271. confirmasse Casimirū III. qui Magistrum Ordinis atq; Crucigeros in fidem ac clientelam recepit, Crom. lib. 26. 4. 393. 394. Dav. Chytræus in Boruss. ad A. 1452. Bucholc. Ind. Chron. ad A. 1465. perfecisse demum Sigismundum, Bernhardus Vapovius in fragm. p. 592. Aub. Miraus de stat. rel. l. 1. cap. 49. de Pruss. Hoc enim rege ordo Cruciferorum sublatus, Alberto Marchioni Brand. titulus Ducis reliqua Prusia, quæ nondum ad Polonos desciverat (causas eventusq; describit Casp. Schutz in Chronico) lege beneficiaria concessus est. Ab hoc tempore Sigismundus se scripsit Prusia Dominū & heredem, apud Micb. Frydūvallt Prusifici curatorem in defens. Diplomata supersunt Latine edita, in Germanicum converfa ad hunc modum, König zu Polen &c. über Reussen/Preussen &c. Herr und Erb-ling. Hujas supremi Imperii beneficiari respectu Albertus Marchio cum Regem & Dominum appellat in literis 10. Apr. A. 1566. scriptis. Sed solutus nunc ille nexus in solidum est auspicio Friderici Wilhelmi, ad supremi Ducis fastigium evecti per formulam pateti Velaviensis, quod coaluit inter Poloniæ regem regnumq; & Electorem 19. Sept. A. 1657. solennis in possessionem parti juris inaugratio successit 8. Octob. A. 1663. ad quem annum non pœnitabit evolvere Di-

ar. Europ. unde & ritus inaugandi majestas, & ornamentorum maxima pompa innotescit. Sepe hic stomachum movet vulgus, cum præfecturas Butthauv & Lauenburg in Pomerellias sitas, & hinc eis beneficiario vinculo innexas non secesserit à Prussia, quam vocant, Ducali, cuius habita ratione memini, præter Deum, tenetur, jure augustus, potestate supremus salutatur. In quam rem extant tot cusi argentei nummi, supremi in Prussos imperii ad posteritas memoriam duraturi testes. Reperiuntur hic, qui affirment, Prusiam Dualem ab Electore postlimi-
niò Germaniae acquisitam esse. Cum quibus senti-
unt Burgoldensis, & commutato nomine Pacificus
à Lapide, ille Not. Imp. part. 1. p. 170. hic in Monzamb.
p. 51. Jo. Wolf. Textor tr. Jur. publ. cap. 19. ea opini-
one est, ut scribat, hujusmodi acquirentes adigi lege
posse, quò ditiones olim imperij beneficiarias rursus
imperio offerant, vinculo beneficiario innectendas.
Prusiam ea conditione fuisse, evincas ex Jo. Sleid. Jac. Aug. Thu-
ano, R. I. A. 1500. atq; ex ipsi scriptoribus Polonicarum rerum.
Sed dicant id & defendant, qui volent: mibi satis est, pactis con-
venient longè aliam legem à rege & regno Poloniae dictam esse.
Nempe haberet sibi Elector Prusiam Dualem separatae civitatis
Iure, & adeò non Germania innecteret, ut quoq; maribus libe-
ris heredibusq; ejus in universum extinctis rediret in reipublice
Polonice corp9. Cuius legis dicenda potestate, & varios usucapi-
onis belliq; titulos in praesens eruere nec licet, nego vacat.

Tantummodo conf. Multz. de omn.

lib. cap. 10.

Zdzisław L. 661

13

7 u 3 u 4 u